Zbiór starych druków Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu liczy 26 318 tytułów i zachowuje układ pierwotnych kolekcji historycznych. Znaki proweniencyjne (superexlibrisy, exlibrisy, pieczęcie) i wpisy własnościowe występujące na zachowanych egzemplarzach świadczą o tym, że książki te należały niegdyś do bibliotek instytucji oraz kolekcji prywatnych, jakie przez stulecia zakładano w Toruniu.

Najstarszą i najcenniejszą częścią starych druków są XV-wieczne inkunabuły. Te wczesne XV-wieczne druki charakteryzują się tym, że posiadają wiele cech średniowiecznych kodeksów rękopiśmiennych, na których wzorowali się pierwsi drukarze, stosując m. in. ręcznie wykonane zdobnictwo w postaci wielobarwnych inicjałów wyróżniających początkowe akapity tekstów, ornamentalnych ramek marginalnych i miniatur, od czego jednak w okresie późniejszym odstąpiono na rzecz dekoracji odbijanejz klocków drzeworytowych razem z tekstem.

Kolekcja inkunabułów Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu liczy 73 pozycje bibliograficzne w 62 woluminach. Książka inkunabularna pełniła w Toruniu funkcję użytkową. Wykorzystywano ją w działalności kościołów i klasztorów oraz w działalności zawodowej w zakresie medycyny i prawa, a także jako lekturę. Inkunabuły zostały wytłoczone w oficynach drukarskich działających na terenie Niemiec – 41 druków, Włoch – 24 druki, Szwajcarii – 7 druków i Niderlandów – 1druk. Powstały m. in. w Moguncji u Petera Schaeffera, w Norymberdze w oficynie Antona Kobergera, w Lipsku u Wolfganga Stoeckela, a także w Wenecji w słynnej tłoczni Alda Manucjusza. W zbiorze wyodrębnia się dzieła teologiczne, prawnicze z zakresu prawa kościelnego i świeckiego, filozoficzne, historyczne, filologiczne, medyczne, astronomiczne, matematyczne, geograficzne i przyrodnicze.

Dziewięć pozycji to jedyne egzemplarze odnotowane w zbiorach polskich. Nie ma inkunabułów wydanych na terenie Polski, a zachowane polonika jedynie tematycznie dotyczą spraw polskich. Jest wśród nich najstarszy drukowany zbiór prawa ziemskiego z czasów Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły Constitutiones Regni Poloniae (Lipsk 1488) i Statuta provincialia Gnesnensia (Speyer b.r.) z materiałami do dziejów archidiecezji gnieźnieńskiej. Obszerny, kilkustronicowy opis naszego kraju, zilustrowany pięknym widokiem Krakowa, zawarty został w Liber chronicarum Hartmanna Schedla (Norymberga 1493). Natomiast w Fasciculus

temporum Wernera Rolewincka (Strassburg 1490) znajdują się wzmianki o śmierci św. Stanisława biskupa, który zginął z rąk księcia Bolesława Śmiałego i misji św. Wojciecha w Prusach oraz jego martyrologii.

Najstarsze egzemplarze książki drukowanej pochodzą z roku 1472. Są to ilustrowane kosmografie, zawierające informacje o powstaniu i budowie świata autorstwa Honoriusza z Autun De imagine mundi (wydana w Norymberdze) i Izydora z Sewilli De responsione mundi (wydana w Augsburgu). Zachowały się także ówczesne podręczniki akademickie. Wśród nich: poświęcone astronomii Theoricae novae planetarum Georga Peurbacha (Norymberga ok. 1474), Sphera mundi Joannesa de Sacrobosco (Wenecja 1499), objaśniane ilustracjami drzeworytowymi przedstawiającymi budowę układu planetarnego i wszechświata; Elementa geometriae Euklidesa (Wenecja 1482), pierwszy na świecie drukowany podręcznik geometrii z figurami oraz ilustrowane rycinami anatomicznymi dzieła medyczne jak np. Fasciculus medicinae Jana z Ketham (Wenecja 1495). Bogactwem ilustracji wyróżnia się kronika świata Liber chronicarum Hartmanna Schedla. Zawiera ona 1809 ilustracji (odbitych z 645 klocków drewnianych), które przedstawiają widoki miast i ziem, portrety postaci oraz sceny historyczne i biblijne. Niewiele inkunabułów zachowanych w Książnicy posiada dekorację malarską. Najczęściej spotykane są jedno lub dwubarwne inicjały wykonane czerwoną i niebieską farbą. Skromne iluminacje w formie złoconych inicjałów początkowych i jednej miniatury z przedstawieniemtwarzy Chrystusa na chuście św. Weroniki znajdują się w dekretałach Decretales Grzegorza IX (Norymberga 1496) i mszale krzyżackimMissale Dominorum Teutonicorum (Norymberga 1499), a ich wykonanie przypisuje się miejscowym artystom. Wiele książek posiada gotyckie oprawy.

Stare druki z lat 1501–1800 swoją tematyką obejmują takie dziedziny wiedzy jak: filologia klasyczna i filologie nowożytne, historia, geografia, nauki ścisłe, medycyna, nauki przyrodnicze, prawo, teologia, filozofia i pedagogika. Pochodzą niemal ze wszystkich bardziej znanych ośrodków drukarstwa europejskiego. Notowane są między innymi najsławniejsze wydawnictwa Manucjuszów, Estienn’ów, Jansoniusa, Plantina i Elzewirów. W drukach dominuje łacina, następnie język niemiecki i polski. Występują także teksty w języku greckim, francuskim, angielskim, hebrajskim, a nawet tureckim. W zbiorze można wyodrębnić trzy podstawowe specjalności: Polonica, Copernicana, Toruniensia.

Wśród poloników są wydania czołowych poetów i pisarzy polskich okresu Renesansu: Jana Kochanowskiego (Fraszki 1584, Dzieła 1600, Psałterz Dawidów 1610), Mikołaja

Reja (Apocalipsis 1565, Zwierciadło 1568, Postylla 1571), Łukasza Górnickiego (Dworzanin polski 1639), Andrzeja Frycza Modrzewskiego (O poprawie Rzeczypospolitej 1577), Jakuba Wujka (Biblia 1599) i Piotra Skargi (Synod brzeski 1597 oraz Żywoty świętych 1603). Do tej grupy należy również cały szereg bogato ilustrowanych dzieł dotyczących historii Polski: Chronica Polonorum Macieja z Miechowa (1521), Descriptio veteris et novae PoloniaeStanisława Sarnickiego (1585), Kronika Polaków Marcina Bielskiego (1597).

Obszerne są materiały do dziejów prawa, z tzw. Statutem kanclerza Jana Łaskiego z 1506 roku na czele, który był pierwszym drukiem urzędowym zawierającym zebrany w jedną całość i zatwierdzony przez monarchę zbiór praw obowiązujących w Królestwie Polskim. Zachowały się także od 1569 roku poczynając zbiory uchwał, konstytucji i przywilejów sejmowych wraz z uniwersałami poborowymi.

Na liczne Copernicana składają się dzieła wielu wybitnych astronomów. Jest wśród nich pierwsze wydanie De revolutionibus orbium coelestium Mikołaja Kopernika z roku 1543 oraz dwie kolejne edycje tego dzieła: bazylejska z roku 1566 i amsterdamska z roku 1617. Są też dzieła zwolenników jego teorii: Galileusza, Jana Keplera, Izaaka Newtona. Piękną szatą edytorską odznaczają się prace gdańskiego astronoma Jana Heweliusza z jego najsłynniejszym dziełem Selenographia zawierającym pierwsze na świecie mapy powierzchni Księżyca.

Dział Toruniensia obejmuje druki, których tematem jest Toruń, jego historia, kultura i ludzie oraz przede wszystkim druki w Toruniu wydane. W zbiorach zachował się pierwszy druk miejscowy z roku 1569 – Assertiones aliquot breves pro baptismo infantium Erazma Glicznera o charakterze rozprawki teologicznej, a także pierwszy druk wydany w języku polskim autorstwa pastora z Molibdożyc pod Inowrocławiem Walentego Neothebela Acrostichis własnegowyobrażenia kniazia wielkiego moskiewskiego z roku 1581, zainspirowany wypadkami wojny o Inflanty, którą prowadził król Stefan Batory z carem Iwanem Groźnym.

Na uwagę zasługują ukazujące się w toruńskiej typografii przede wszystkim druki autorów polskich: m. in. Krzysztofa Warszewickiego, Jerzego Lebelskiego, Jana Rybińskiego, Piotra Artomiusza, Wincentego Gosiewskiego, Krzysztofa Opalińskiego.

Najliczniej reprezentowane są jednak wytwory Drukarni Gimnazjum i Szlachetnego Miasta Torunia, po większej części nieznane Bibliografii Estreichera. Wśród nich duże znaczenie dla poznania życia intelektualnego miasta mają prace naukowe, które

ogłosili drukiem profesorowie miejscowego gimnazjum.

Cennego materiału do badań nad historią, obyczajowością i genealogią mieszczan toruńskich dostarczają druki okolicznościowe. Te niewielkie objętościowo publikacje, opatrzone kartą tytułową, charakterystyczne dla kultury środowisk mieszczańskich także innych dużych ośrodków miejskich, były masowo wydawane w Toruniu od drugiej połowy XVII wieku, aż po lata czterdzieste XVIII wieku. Upamiętniano w nich, w formie prozatorskiej lub poetyckiej, ważne dla miasta wydarzenia publiczne np. wizyty monarchów, a także uroczystości prywatne, takie jak: zaręczyny, narodziny potomstwa, zawieranie związków małżeńskich, zgony, obejmowanie urzędów i inne, które przedstawiciele patrycjatu toruńskiego i elit intelektualnych obchodzili w gronie rodziny, przyjaciół i znajomych. Na kartach tytułowych druków okolicznościowych pojawiają się nazwiska najznaczniejszych rodzin toruńskich: Strobandów, Preussów, Mochingerów, Mathesiusów, Lichtfussów, Huebnerów, Meisnerów, Zernecke, Oloffów, Rubinkowskich, Nałęczów, Zimmermannów.

Poza wymienionymi trzema specjalnościami należy wspomnieć także o tej części kolekcji starodruków, która służy poznaniu dziejów reformacji i katolicyzmu w Polsce i na Pomorzu, historii Gimnazjum Akademickiego w Toruniu na tle szkolnictwa protestanckiego w kraju i za granicą oraz historii prawa chełmińskiego i dziejów Hanzy.

Ważny dla ogólnopolskiego dorobku literackiego i kulturalnego jest zachowany w zbiorach dorobek nowołacińskich poetów Polski północnej, m.in. Ulryka Schobera, Jana Turnowskiego, Konrada Thamnitiusa, Jana Rezika oraz Jakuba Zablera.

Zasób starych druków Książnicy Kopernikańskiej umożliwia także czerpanie wiadomości o innych ośrodkach drukarskich, które rozwijały się w największych miastach regionu, m. in. Gdańsku, Elblągu, Królewcu, Braniewie.

Źródło: [Wyszomirska, K.]. (2008). Stare druki z inkunabułami. W L. Pluta, T. Szymorowska, & K. Wyszomirska (Red.), *Informator o zbiorach i działalności Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu* (s. 10-22). Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańskiej w Toruniu.

- Udostępnij: Facebook
- Udostępnij: X
- Drukuj
- PDF